

- з-поміж синтаксичних конструкцій стилістично вагомими є риторичні запитання, конструкції «питання-відповіді»;

- експресії політичному дискурсу Р. Гром'яка додають речення-заклики, гасла. Вони найбільшою мірою сприяють реалізації основної функції публічного політичного мовлення – функції переконання.

Здійснена нами розвідка не вичерпує всіх аспектів аналізованого політичного дискурсу. Зокрема, детальніше його опрацювання дозволить описати комунікативні тактики та стратегії політика, висвітлити питання ідіолекту Р. Т. Гром'яка, що й вбачаємо перспективою подальших досліджень.

Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Ф. С. Бацевич. – 2-е вид., доп. – К., 2009. – 376 с.
2. Гром'як Р. Вертеп, або Як я став народним депутатом СРСР і що з того вийшло / Роман Гром'як. – Тернопіль, 1992. – 335 с.
3. Гром'як Р. Вертеп – 2, або У хащах влади / Роман Гром'як. – Тернопіль, 1995. – 287 с.
4. Гром'як Р. Культура, політика, інтелігенція: публіцистика / Роман Гром'як. – Тернопіль, 1996. – 109 с.
5. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Е. И. Шейгал. – М., 2004. – 326 с.
6. Януш О. Б. Дискурс у системі політичної лінгвістики / О. Б. Януш // Вісник Житомирського державного університету. – Вип. 51. Філологічні науки. – Житомир, 2010. – С. 81 – 84.

УДК 821.161.2

Р. О. Дубровський

Автобіографічна проза Р. Гром'яка та Г. Гордасевич: особливості самопрезентації автора

У статті аналізується автобіографічна проза Г. Гордасевич та Р. Гром'яка. Особливу увагу зосереджено на проблемі самопрезентації автора, визначенні засобів текстового коду, які

використовуються для представлення самоаналізу та самопоглядання обох авторів. Також показано, яким чином використані авторами художні засоби виявляють їхню позицію щодо описаних подій та людей, репрезентують мовний портрет мемуаристів.

Ключові слова: автобіографічна проза, мемуаристика, самопрезентація, самоаналіз.

Autobiographical prose by R. Hrom'yak and G. Hordasevych: peculiarities of the author's selfpresentation

The analyz of the autobiographical prose by G. Hordasevych and R. Hrom'yaka is provided in the article. Particular attention is focused on the problem of the author's selfpresentation, identifying means of text code used to represent introspection and contemplation of both authors.

Key words: *autobiographical prose, memoirs, self-presentation, self-examination. Also it is shown the way of usage of the artistic means for the presentation of the authors' position concerning the described events and people, the representation of the memoirist's linguistic portrait.*

Постановка наукової проблеми та її значення.

Автобіографічна проза при всій її різноманітності (автобіографія, мемуари, щоденник, автобіографічний нарис, автобіографічна повість, автобіографічний роман тощо) містить у собі стрижневий елемент – представлення автором самого себе. З одного боку, це видається доволі простим, адже ми щосекунди живемо зі своїми думками, розумінням свого місця в системі відносин зі світом та соціумом. Однак з іншого боку, для такого представлення необхідне своєрідне роздвоєння, за яким Я-наратор повинен поглянути на Я-діяча. Тож аналіз автобіографічної прози є цікавим як з психологічної, так і з суто лінгвістичної точки зору, оскільки дозволяє пізнати структуру мислення, світосприйняття автора, а також їх вербальне представлення. Галина Гордасевич у творі «Любе дзеркальце, скажи...», який вона називає словесним автопортретом, вдається (звичайно, в художньому стилі) до обґрунтування права на існування такого епічного жанру: «Ну, а чому б і ні? Адже існує в криміналістиці таке поняття –

«словесний портрет»? То чому б не бути в літературі жанру словесного автопортрета? Правда, вже є жанр автобіографії, але це не зовсім те. В автобіографії ти не будеш писати, якого кольору в тебе очі, якого ти зросту, яку сукню волієш понад усі і тому подібні речі. Автобіографія – це документальний жанр, де треба вказати точну дату і місце народження, перерахувати навчальні заклади і місця роботи, назвати імена своїх законних дружин і дітей. А автопортрет – це ліричний жанр, де ти можеш зобразити себе саме такою, якою ти себе бачиш в... ні, навіть не в дзеркалі, а в своїй уяві. Можеш навіть зобразити себе такою, якою ти хотіла б бути, і, може, це якраз і є ти та найсправжніша» [3].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукове осмислення поняття автобіографічної прози знайшло відображення у працях останніх десятиліть. Так, комплексним дослідженням цього феномена є монографія Т. Ю. Черкашиної «Мемуарно-автобіографічна проза ХХ століття: українська візія». Цій проблемі також присвячені розвідки Олександра Галича, Михайлини Коцюбинської, Марії Федунь. На типологічних відмінностях між автобіографією, мемуарами та щоденником зосереджує увагу Х. В. Баган. Художні мемуари та автобіографічна повість в українській літературі 90-х років ХХ століття стали предметом наукових зацікавлень Г. О. Маслюченко. Це далеко не повний перелік сучасних праць, присвячених автобіографічній прозі.

Мета і завдання статті. Метою нашого дослідження є аналіз самопрезентації автора в автобіографічних творах Романа Гром'яка («Вертеп, або Як я став народним депутатом СРСР і що з того вийшло...», «Вертеп-2, або У хащах влади») та Галини Гордасевич («Із сімейного альбому», «Соло для дівочого голосу», «Любе дзеркальце, скажи...»). Для її реалізації необхідне вирішення наступних завдань:

1) з'ясування біографічних фактів, які лежать в основі написання аналізованих творів;

2) визначення засобів текстового коду, які використовуються для представлення самоаналізу та самоспоглядання обох авторів.

Порівняння автобіографічно-мемуарної прози саме цих авторів не є випадковим. Навіть якщо не брати до уваги особисте знайомство Галини Гордасевич та Романа Гром'яка, спільного знаходимо багато: обое балотувалися в депутати, були членами партійних організацій, обое виступали як літературні критики й були дотичними до художнього слова (Роман Гром'як – як літературознавець, Галина Гордасевич – як письменниця), зрештою, обое проживали або певний час перебували в одних і тих же географічних точках – на Донеччині, Львівщині, Тернопільщині. Слід також взяти до уваги значну громадську активність обох авторів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Галина Маслюченко, спираючись на класифікацію В. Спенджімена, виділяє два види оповіді в автобіографічних творах. «Перший тип оповіді – історичний самоспогад: право голосу надано оповідачеві (зрілому характеру), і саме його досвід знаходиться в центрі уваги. Слід зазначити, що така оповідна манера є органічною для творів із подвійним тематичним центром «історія «Я» – «історія суспільства», тобто для художніх мемуарів, оскільки для осмислення обох «історій» знання, досвід, роздуми зрілого оповідача якраз найважливіші. Другий тип оповіді – філософське самодослідження, яке притаманне творам, де домінуючим є досвід головного героя, перед яким світ та події розгортаються поступово, момент за моментом, і де розповідь ведеться з його позицій. Така оповідна манера, на наш погляд, є органічною для автобіографічних повістей, автори яких прагнуть «оживити» описувані події, занурити в них читацьку свідомість, але не для художніх мемуарів, де авторові важливо створити враження безпосереднього, відвертого й невимушеного спілкування оповідача з читачем «тут і тепер» [5, с. 8].

На відміну від автобіографії як жанру офіційно-ділового стилю, де існують стандартні мовленнєві кліше, словесні формули, якими починають наратив, автобіографічна проза, особливо коли йдеться про великі за обсягом твори, потребує креативності автора при «введенні» читачів створену картину художньої або не зовсім художньої реальності. У будь-якому випадку, як правило, автори звертаються якраз до художніх прийомів. Цікавим у цьому контексті є те, що і Роман Гром'як, і Галина Гордасевич вдаються до спогадів з дитинства, вступом до яких у «Вертепі» є своєрідна передмова автора як слова, написані під впливом досвіду прожитих років, а в «Автопортреті на фоні Рівненщини» бачимо обігрування понять «автопортрет», «світлина», «альбом» як символів спогадів про минуле. Далі можна знайти більше спільного між уже згаданим «Вертепом» та «Соло для дівочого голосу». Хоча в українській культурі магічним вважається число три, і Роман Гром'як, і Галина Гордасевич називають інше число – чотири. Так, автор спогаду-роздуму «Вертеп» називає «чотири осколки спогаду-марева з-перед 1941 року, з тих часів, коли все почалося і мало подвійне-потрійне «дно». Люди бачили одне, думали друге, а насправді було щось інше» [1, с. 4]. Галина Гордасевич в автобіографічному романі «Соло для дівочого голосу», подібно до Тараса Шевченка в однойменній поемі, вдається до опису чотирьох снів, пов'язаних з минулим: «Уже давно, десь із двадцять років тому, я звернула на це увагу, а почалось воно ж ще раніше, – мені сняться лише чотири сни. Щось інше дуже рідко, а все лише ці чотири сни у різних варіантах» [4, с. 169]. У словесному автопортреті «Любе дзеркальце, скажи...» письменниця також показує чотири координати: «Беремо будь-яку точку, проводимо з неї три Декартові координати і вже маємо ту чарунку простору, в якій ти будеш зображувати себе. Отже, Галактика, Сонячна система, планета Земля, континент Європа, країна Україна, Волинь, містечко Крем'янець, лікарня (будинок зберігся досі, в ньому дитячий садок). Оце та точка, з якої виходять твої координати. Але чому? Чому?? Чому??? Чому в отому

безконечному світі саме ця Галактика, ця планета, ця країна, ці батьки, це тіло, ці руки, ці ноги, ці очі? А якщо я не хочу? Чому ніхто мене перед тим не запитав, чи я згодна? А ще ж четверта координата – час» [3]. Тож використані обома авторами прийоми допомагають створити враження про них як про людей, котрі уважно придивляються до всіх подій, які відбуваються як у їхньому власному житті, так і в суспільстві загалом, а також наділені даром історіософського мислення.

Також Р. Т. Гром'як і Г. Л. Гордасевич вдаються до сповільнення або пришвидшення нарації. Одним зі способів досягнення цього ефекту є обростання основної оповіді додатковими фактами. Автори ніби щось роз'яснюють, уточнюють читачам, вводячи їх таким чином в коло описуваних подій. Наприклад: «Я пам'ятаю себе (правда, не пам'ятаю, чи з розповіді батьків, чи з власної уяви) дуже маленьким за довоєнних часів» [1, с. 3]. «Але отой, що слідкував за мною в магазині, промовчав, як мовчать усі янгол-охоронці (і для чого їх Бог до людей приставляє, коли вони все одно не здатні оберігати?). Так, що я зітхнула, обернулась і вийшла» [4, с. 171]. Таким чином, читачі стають певною мірою учасниками творення самого вже написаного автобіографічного тексту. Особливо це стосується риторичних і звичайних запитань, якими Г. Гордасевич перериває оповідь. Авторка показує невпевненість у зроблених узагальненнях і тому звертається до читача з проханням підтримати її, порадити, запитує про щось: «Але кого ж конкретно будемо судити? Тих, що віддавали накази? А ті, що їх виконували, хіба вони не винні?» [4, с. 175]. Роман Гром'як натомість ніби передбачає, що читачеві як співбесіднику може виявитись не зовсім зрозумілим, тому вдається до уточнень, конкретизації. Водночас і в його автобіографічних текстах багато риторичних запитань і звичайних, адресованих в першу чергу собі, які створюють візію діалогу з самим собою, свідками якого (або спостерігачами, яким періодично треба уточнити певні факти) є читачі. Наведемо приклад: «Такий Тернопіль і рідна вже Тернопільщина, бо куди тепер від неї

дінешся? Доля чи спокуса? Узяв я минулого року гріх на душу чи звалив собі на плечі непідсильну ношу? Відповісти на ці запитання однозначно, категорично не можу» [2, с. 7]. Націленість на читацьку рецепцію помітна і в інших прийомах, використаних Романом Гром'яком. Це, наприклад, підкреслення несподіваних поворотів думки, показаних у тексті трьома крапками: «Як не роздобудемо «паливно-мастильних матеріалів», то... радітимуть опоненти. Про це тільки говорять, а воріженьки шемрають» [2, с. 11].

Обоє авторів у своїх автобіографічних творах подають спогади про події воєнного часу (Великої вітчизняної війни). Але в Романа Гром'яка це просто згадка, окремі фрагменти дитинства, а Галина Гордасевич прагне переосмислити пережиті події з точки зору сьогодення і набутого досвіду. Порівняймо:

1) «...За німців у нашій хаті жили німці. Це не каламбур. Хтось прийшов і сказав мамі: випрячте велику кімнату, вимийте підлогу – у вас будуть жити німці. Плакала мати, що немає де жити 5 членам сім'ї, але даремно: німці люблять підлогу, а на селі більшість хат з «землею». Отож, ми перебралися на кухню, велику хату звільнили німцям» [1, с. 6].

2) «В Городець ми приїхали під час війни, точніше, під час окупації, коли німці вже на фронті почали зазнавати невдач та й в тилу в них виникло багато партизанських загонів. Партизани ділилися на українських, польських і советських (згідно правил української мови слід би говорити «радянських», але ж ніхто їх так не називав)» [4, с. 160].

3) Якщо у першій цитаті («Вертеп») передано погляд дитини, то в другій («Із сімейного альбому») показано осмислення пережитого людиною, котра отримала певні знання і набула життєвого досвіду.

На окрему увагу заслуговують використані авторами художні засоби, які виявляють як їхню позицію до описаних подій, людей тощо, так і репрезентують мовний портрет мемуаристів. Важливим елементом останнього є використання засобів комічного в описах себе і власних дій.

Це не зовсім самоіронія, адже в текстах не знаходимо насмішки, яка б засвідчувала бажання кардинально змінити минулі події, власні необдумані дії, якби випала така нагода. Це скоріше «досвідчений» погляд на себе недосвідченого, погляд усезнаючого Я-наратора, піднесеного над лабіринтом описаних подій, на Я-героя, учасника подій. Так, Галина Гордасевич писала: «Що торкається мене, то з найменшого дитинства я від рідної мами дізналася, що в мене ноги, наче в поліського злодія (на думку мами, в поліського злодія чомусь мали бути особливо великі ступні), зуби, як лопати, ніс, як цибулина, очі косі, як у дурнуватої Катьки (була така в нашому селі), а коси, як мишачі хвости. Найбільшою мукою було для мене йти кудись поруч з мамою. Якщо я, як мені здавалося, гордовито зводила голову, щоб бути схожою на царівну, то відразу чула: «Ти куди носа задерла, він у тебе і так кирпатий». А коли я сумовито опускала голову, то чула: «Чого ти сутулишся? Вже й так горбата!» В результаті такого виховання десь у віці десяти років я прийшла до висновку, що коли вже мене рідна мама вважає такою негарною, то, мабуть, я таки найбридкіша з усіх дівчат на світі і мене ніхто ніколи полюбити не зможе» [3]. До гумору, пов'язаного зі своєю особою, вдається і Роман Гром'як: «Я справді ще донедавна не знав (бо не цікавився), під яким знаком народився. Тепер же здобутки астрології публікуються скрізь і майже щодня. І от – випадок! – під мій день народження тернопільська районна газета «Подільське слово» подає докладну інформацію про Овена, себто по-українськи кажучи, Барана. І якщо мої якості Природою заздалегідь запрограмовані (така Провіденція!), то треба цю інформацію взяти під увагу <...> Отакий один день у березні 1993 року – пора весняного сонцестояння, початок володінь Овена-Барана, коли мені виповнилося 56...» [2, с. 5, 10].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, можемо стверджувати, що автобіографічно-мемуарна проза дає можливість читачам глибше пізнати автора та еволюцію його світосприйняття, самооцінки. Показовими в цьому контексті є аналізовані

твори Романа Гром'яка та Галини Гордасевич. Автори використовували різноманітні засоби для самопредставлення, ставлячи читача в позицію «поряд» із автором. Також наголошуємо на несамототожності Я – емпіричного автора та Я – автора, вплетеного в канву описаних подій.

Література

1. Гром'як Р. Вертеп, або я став народним депутатом СРСР і що з того вийшло... : (Спогад-роздум) / Роман Гром'як. – Тернопіль : Збруч, 1992. – 335 с.
2. Гром'як Р. Вертеп-2, або у хащах влади : (Спогад-роздум) / Роман Гром'як. – Тернопіль : Збруч, 1995. – 286 с.
3. Гордасевич Г.Л. Любе дзеркальце, скажи... / Галина Гордасевич // Сайт Видавничо-благодійного фонду імені Галини Гордасевич (ВБФ ГГ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://fondhg.io.ua/s287488/lyube_dzermalce_skaji..._galina_gordasevich
4. Гордасевич Г.Л. Твори / Галина Гордасевич. – Львів : Каменяр, 2006. – (Серія «Спадщина»). – Т. 2. Проза / [упоряд. Б. Гордасевич]. – 326 с. : іл.
5. Маслюченко Г. О. Художні мемуари та автобіографічна повість в українській літературі 90-х років ХХ століття / Г. О. Маслюченко // Автореф. дис. ... кандидата філологічних наук. – Дніпропетровськ, 2004. – 22 с.

УДК 299.18+398.3

Віктор Кирій

Маланкування – рефлексія культу підземних богів-володарів – Мокоші та Волоса

На основі структурного аналізу та порівняльного аналізу фольклорних джерел поглиблено обґрунтовується гіпотеза Олександра Курочкіна про язичницьке теофорне походження фольклорних образів Маланки і Васильчика, які уособлюють Мокош та Волоса.

Ключові слова: генеалогія богів, теофорні епітети, зооморфні символи, маланкування, Маланка, Васильчик, Велесильчик, Мокош, Волос.